

KİTAP TANITIM VE DEĞERLENDİRMELERİ

ALEVÎ-BEKTÂŞÎ KLASİKLERİ ÜZERİNE

Hazırlayan: Osman EĞRİ *

2003 yılında Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi'nin bir şubesini Çorum İlahiyat Fakültesi'nin içerisinde açtığımızda böylesine önemli bir projenin alt yapısının oluşmasına sebep olabileceğimizi doğrusu tahmin edemezdim. Ancak gerek fakültede görev yapan öğretim üyesi arkadaşlarımızdan aldığımız manevî ve akademik destek ve gerekse Çorum bölgesinde yaşayan Alevî vatandaşlarımızdan gördüğümüz güven ve teşvik, bizlere hayalini kurduğumuz projeleri gerçekleştirme imkânı verdi. Bölgede yaşayan Alevî-Bektâşî dede ve babaları büyük bir kâdirşinaslık örneği göstererek, ellerindeki el yazması Alevî-Bektâşî kaynaklarını dijital fotoğrafları çekilmek üzere araştırma merkezimize emanet etmeye başladılar. Bu süreçte özellikle köyleri dolaşırken bizi yalnız bırakmayan Hacı Bektaş Velî Anadolu Kültür Vakfı Çorum Şubesi Başkanı Durmuş Aslan Baba'nın katkıları unutulmazdır. Bölgede yaşayan ocakzâde dedelerin duydukları heyecan, bir an önce bu kıymetli eserleri günümüz Türkçesi'ne çevirme konusunda bizleri de gayrete getiriyordu.

Sürekli olarak sözlü kültüre dayalı olduğu iddia edilen Anadolu Alevîliği-

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü, Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

nin yazılı kaynaklarının da var olduğu gerçeği ortaya çıkmıştı. Deyiş, nefes, mersiye, düvâz-imâm türü edebî eserler dahi *cönlere* yazılmış olarak dede ve babaların ellerinde bulunmaktaydı. Halbuki Alevîliğin sözlü geleneğe dayandığı iddia edilirken ileri sürülen temel argümanlardan birisi; yedi âşığın manzûm eserlerinin sadece zâkirlerin hafızaları vasıtasıyla bugünlere kadar intikal ettiği şeklindeydi. Gerçek ise farklıydı; Nesîmî, Yemînî, Fuzûlî, Kul Himmet, Virânî, Pir Sultan Abdal, Şah Hatâyî'nin deyiş ve nefesleri, el yazması *dîvânlar* ve *cönlere* içerisinde güzel hat örnekleriyle yazılı hale getirilmişlerdi. Zâkir ve âşıklar *cönlere* okuyarak, hafızalarındaki beyitleri aslına uygun olarak muhafaza edebilmişler, hatta *cönlere* heybede, torbada kolay taşınabilir olmasından dolayı, her zaman yanlarında bulundurabilmişlerdi. Yolun genel ve özel prensiplerinin ve ibâdet pratiklerinin (âdâbın) yazılı olduğu *erkân* ve *buyruk* kitapları, belli ki geleneği tarihten bugüne başarıyla taşıyabilmişti. Dardan indirme erkânı sırasında okunan *dâr duâsının* bile çok sayıda nüshasının bulunması, hatta on iki hizmetin dahi *cönlere* yazılması da, yazının bir geleneğin sürdürülebilir ve uygulanabilir olması açısından ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi.

Yazmaları aldığımız dede ve babaların bu eserlerin köylerinde toplu halde sürekli okunduğunu ve zamanla ezberlendiğini anlatmaları, eserlerin sayfa uçlarının ve ciltlerinin çok okunmaktan dolayı aşırı bir şekilde yıpranmış olmaları da, Alevîliğin sözlü olduğu kadar, yazılı geleneğe dayandığını gözler önüne seriyordu. Bu kadar sayıda ve çeşitli yazılı kaynağın varlığını gördükten sonra, şöyle bir görüş kendiliğinden insan zihninde oluşuyordu: "Alevîliğin sözlü kültüre dayalı olduğu tezi, gerçekten de şimdiye kadar okunmamış ve yayımlanmamış bu yazma eserlerin sandıklarda, çatı aralarında saklı kalmasından dolayı, yerini kulaktan dolma bilgilere bırakmış olmasındandı." Şu an itibarıyla Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak 63 çeşit ve 180 nüsha el yazması esere ulaşılmış olmamız ve bu eserlerden önemli bir kısmının literatürde dahi geçmemiş bulunması, alanın ne kadar ihmal edildiğinin göstergesiydi.¹ Örneğin Seyyid Ali Sultan'a ait *Hidâyetü'l-Uyûn*, Mağribî'ye ait *Tuhfetü'l-Uşşâk*, Seyyid Ali Baba'ya ait *Risâle-i Girîdî*, Hayâlî Baba'ya ait *Risâle-i Hayâlî Baba*, anonim eserler olan *Münâcât-ı Mûsâ Aleyhi's-selâm*,

1 Alevî-Bektâşî el yazmalarının çeşit ve nüshaları konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Osman Eğri, "Çorum Bölgesindeki Alevî-Bektâşî El Yazmaları ve Muhtevaları Üzerine", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2008, c. II, ss. 1093-1139, 1095-1096. Söz konusu yazmaların ilk sayfalarının fotoğrafları için bk. www.hbektas.hitit.edu.tr Alevî-Bektâşî Elyazmaları bölümü.

Müşâhede-i Mâide-i Muhibbân ve Menâkıb-ı Veysel Karânî bu nadide eserlerden sadece bir kaçıydı ve şu ana kadar hiç yayımlanmamışlardı. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu* ve *İlm-i Câvidân* gibi eserler ise yayımlanmış olmalarına rağmen, bilimsel bir çalışma ürünü değillerdi. Çok sayıda okuma hatasını içerisinde barındıran bu yayınlarda okuyucu ve araştırmacılara karşılaştırma imkânı veren orijinal nüshalar da bulunmuyordu.

2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen 1. Dinî Yayınlar Kongresi'ne "Alevî-Bektâşî Kaynaklarının Neşri" başlıklı bir tebliğle katılırken, bu heyecanı dinleyicilerle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı yöneticilerine de duyurma fırsatım oldu.² Özellikle kongre sonrasında yaptığımız görüşmelerde Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Görmez el yazması Alevî-Bektâşî kaynaklarında yer alan pasajları okuduğunda, bir an önce Alevî-Bektâşî Klasikleri projesini başlatma isteğini belirtti. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ve o zamanın Diyanet'ten sorumlu bakanı Prof. Dr. Mehmet Aydın'ın da aynı düşünceye ortak olmaları, süreci hızlandırınca, 2005 yılının başında Alevî önderleriyle bir toplantı yapmaya ve bu konudaki fikirlerimizi onlarla da paylaşmaya karar verdik. Diyanet İşleri Başkanlığı binasında gerçekleştirilen toplantıdan çıkan ortak görüş; bu projenin Alevî-Bektâşî geleneğinin yazılı kaynaklarının gün yüzüne çıkartılması açısından tarihî bir adım olacağı şeklindeydi. Özellikle Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun; "bu proje Diyanet İşleri Başkanlığı'nun 85 yıllık tarihindeki en önemli adım olacaktır" şeklindeki ifadesi, toplantıya katılan herkesin üzerinde birleştiği bir düşünceydi.

Hangi eserlerin basılacağı da bu toplantıda kararlaştırılarak, tarihçi, ilâhiyatçı, edebiyatçı alan uzmanı bilim insanları el yazması Alevî-Bektâşî klasikleri üzerinde çalışmaya başladılar. Ocak 2009 itibarıyla 9 adet eser yayımlandı. Eserlerin grafik tasarımı yapılırken Türkiye'de ilk defa uygulanan bir teknik

2 "Alevîlik-Bektâşîlik, pek çoğu yayımlanmamış, kütüphane raflarında ve özel kütüphanelerde yayımlanmayı bekleyen zengin bir dinî-kültürel mirasa sahiptir. Bugün bu eserlerin çok az bir kısmı yayımlanmış bulunmaktadır. Bu durum, toplum katmanları arasında iletişimsizlik sorununun sürüp gitmesine, gereksiz gerginliklerin yaşanmasına ve karşılıklı dinî hoşgörünün zayıflamasına sebep olmaktadır. Toplum katmanları arasında birbirini anlama sorununun giderilebilmesi, barış ve kaynaşmanın, millî birlik ve bütünlüğün sağlanması, doğru ve bilimsel bilgiyle bu konudaki bilgi boşluğunun doldurulması ve küreselleşen dünyamızda birlikte yaşama kültürünün gelişmesi açısından bu kıymetli eserlerin, sahasında uzman ilim adamlarınca ilmî neşirlerinin yapılarak dinî-kültürel hayatımıza kazandırılması tarihî bir zorunluluktur. Diyanet İşleri Başkanlığı, Alevî ve Bektâşîlerce İslâm kültürüne dair yazılmış olan ve halk klasikleri haline gelmiş bu kıymetli eserlerden bir kitap seti oluşturarak, halkın yararlanabileceği genel kütüphanelere ve ilgili yerlere dağıtmayı hedeflemektedir." *Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s. 340.

kullanıldı. Eserin orijinalliğine zarar verilmediğini ve orijinal metindeki ifadelerin değiştirilmediğini gösterebilmek amacıyla el yazması eserin fotoğrafı ile birlikte, latinize edilmiş ve sadeleştirilmiş metin yan yana yerleştirildi. Böylece Osmanlıca okuyabilen insanlarımızın ve araştırmacıların orijinal fotoğraflarla diğer metinleri karşılaştırmalarına imkân tanınmış oldu. Nitekim bazı Alevî vakıfları yayımlanan eserleri incelemek amacıyla ekipler oluşturular ve eserlerin aslına uygun bir biçimde çevrildiğine karar verdiler. Her birinden beşer bin adet basılan eserlerin birinci baskılarının kısa bir sürede tükenmesi de halkımızın projeye olan güvenini gösterdi.

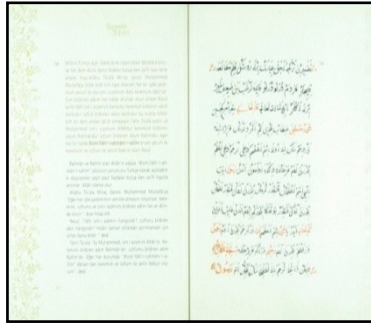
Hem Alevîlerin, hem de Sünnîlerin Alevîliği yazılı kaynaklarından öğrenmelerine imkân verecek bu eserlerin ülkemizde özlenen birlik ve beraberliğe katkı sağlayacağını düşünüyorum. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi programına ve ders kitaplarına yerleştirilen Alevîlikle ilgili konuların daha iyi anlaşılmasına ve bir nevi yardımcı ders kitabı olarak öğretime katkı sağlayacaklarına inanıyorum.

Alevî-Bektâşî Klasikleri'nden yardımcı ders kitabı olarak yararlanan DKAB öğretmenlerinin öğretimdeki başarısı ile ilgili bundan sonra yapılacak alan araştırmaları daha somut verileri bizlere verecektir. Özellikle de doğrudan Alevî vatandaşlarımızla muhatap olan, yolu ve erkânı yürüten dedelerin cemlerde, sohbetlerde geçmişte sürekli okunan bu eserlerden büyük ölçüde yararlanacaklarını tahmin ediyorum. Hatta şu anda tanıdığım dedelerin cemlerde bu eserlerden alıntılar yaptıklarına sevinçle şahit olmuştum. Bir araştırmacı titizliğiyle eserleri okuyan, inceleyen dedeleri gördükçe, Alevîliği yazılı kaynaklarıyla buluşturma amacına ulaşabileceği yönündeki umutlarımın arttığını söyleyebilirim. Mutlaka bu konunun da alan araştırmaları vasıtasıyla incelenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Alevî köy ve mahallelerinde veya Alevî nüfusun bulunduğu şehirlerde görev yapan Diyanet personeli için de bir müracaat kütüphanesi oluşmaya başlamıştır. Hazırladıkları vaaz ve hutbelerde Alevî sembol, motif ve metaforlarına daha fazla yer veren, Alevî toplumu daha yakından tanıyan ve onlarla iletişim kanalları bulmakta zorlanmayan, Alevî-Bektâşî terminolojisini öğrenen din görevlileri daha başarılı olmaktadır. Bu konuda da oldukça pozitif gözlemlerimin olduğunu ifade edebilirim. Örneğin; çok sayıda din görevlisi köylerde düzenlenen cemlere katılmaktadırlar. Alevîlik-Bektâşîlik konusunda en temel problemlerden birisi bilimsel yayın ihtiyacı idi. Bundan sonra bilim insanlarının bu eserler üzerinde yapacakları konulu araştırmalar, Alevîlik-Bektâşîlik konusundaki bilimsel yayınları da arttıracaktır. İlahiyatçı, edebiyatçı, tarihçi, sosyolog ve antropologların eserleri kendi disip-

linleri açısından incelemeleri, kuşkusuz yeni bilgi ve yorumların gündeme taşınmasını sağlayacaktır. Biz bu makalede gerek araştırmacılara ve gerekse ilgili kişilere kolaylık olması amacıyla şu ana kadar yayımlanmış olan Alevî-Bektâşî Klasikleri'nin tanıtımını yapacağız.

1. Besmele Tefsîri³

Kur'ân-ı Kerîm'i "âşıktan (Allah'tan) mâşûka (insana) bir mektup" olarak gören Hacı Bektaş Velî⁴, eserlerinde çok sayıda Kur'an âyetine yer vermiş, bir eserinde de Fâtiha Sûresi'nin tefsîrini yapmıştır.⁵ Kur'ân'ın ilk sûresini tasavvufî açıdan tefsîr eden Hünkâr, *Besmele*'yi de alışlagelen metod ve anlayışlardan farklı olarak yorumlamış; adeta bir *Besmele* şuuru oluşturmaya gayret etmiştir. İnananları yerken, içerken, bir işe başlarken çektikleri bismelenin anlamının farkına varmaya davet etmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele* üzerindeki vurgusu, daha sonraki tarihlerde kaleme alınan Alevî-Bektâşî kaynaklarına da yansımıştır. Meselâ *Buyruklar*'da anlatıldığına göre; "Allah ne kadar sırrı ve gizemi varsa, dört kitapta bildirmiştir. Dört kitap içindeki sırları ise Fâtiha Sûresi'nde toplamıştır. Fâtiha Sûresi'ndeki sırları *Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm*'in içine koymuştur."⁶

Hacı Bektaş Velî *Besmele Tefsiri*'nde özellikle Allâh'ın kullarına olan lütuf ve inâyetini, şefkat ve merhametini vurgulamıştır. Mü'minlerin gönlünde Allâh sevgisini, günahkârların gönlünde de kurtuluş ümidini canlandırmaya çalışmıştır. Hacı Bektaş Velî'nin Allâh'ın mü'minlere hitaben söylediğini rivâyet ettiği şu sözler, *Besmele Tefsiri*'nin bütününü özetlemektedir: "*Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm* derlerse; ben her işlerinde onlara kendilerinden daha ya-

3 Haz.: Hamiye Duran, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.

4 Hacı Bektaş Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, çev.: Davut Duman, GÜHAM Yay., s. 20.

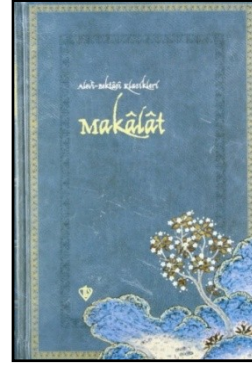
5 Bk. Hacı Bektaş Velî, *Fâtiha Tefsiri*, haz.: Hüseyin Özcan, Horasan Yay., İstanbul 2008.

6 *Açe*, ss. 137-138.

kın olayım. *Allâh*'lığımla onların dünyâda ayıplarını örteyim. *Er-rahmân*'lığımla âhirette diğer insanlar arasında rezil etmeyeyim. *Er-rahîm*'liğimle işledikleri günahları, sevaplarla (iyiliklere) değiştireyim.”⁷ Eserin sonunda; “dilersem üç yüz tabak Bağdadî kâğıtla *Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm*'in açıklamasını yazarım.”⁸ diyen Hacı Bektaş Velî bu eserinde âyet, hadîs, Peygamber kıssaları, teşbih, temsil ve hikâyelerle zengin bir sunum yapmaktadır.

2. Makâlât⁹

Hacı Bektaş Velî'nin hiç kuşkusuz en önemli eseri *Makâlât*'tır. Çünkü bu eserde dört kapı kırk makâm anlatılmaktadır. Alevîlik-Bektâşîliğin temel erkânı olan dört kapı, pek çok *Buyruk* ve *Erkân-nâme*'de açıklanan ve daha da önemlisi uygulamalarda yer verilen bir tasavvufî olgunlaşma formülüdür. Yayımlanan bu eseri orijinal hale getiren özelliği ise el yazmasının alındığı kaynak kişinin Hacı Bektaş Velî Evlâdı Veliyettin Hürrem Ulusoy olmasıdır. Kitabın başında Veliyettin Efendi'nin fotoğrafı bir özgeçmişine yer verilmiştir. *Makâlât*'ta, bir tâlib veya dervişin âbidlik makâmından

başlayarak, *zâhid*, *ârif* ve *muhib* (Hak âşığı) makâmına nasıl yükselebileceği anlatılmaktadır. İslâm'ın inanç, ibâdet ve ahlâk esaslarını içeren kırk makâm, *insan-ı kâmillik* derecesine kadar süren bir manevî yolculuğu tanımlamaktadır. Kontrolsüzlük ve başboşluğu, nefse uymayı sembolize eden “rüzgâr”la başlayıp, rûh ve gönlün hakimiyetini sembolize eden “toprak”la sona eren bu manevî

yolculuğun sonunda Hakk'ın rızâsına ulaşmış, vuslata ermiş bir velî hedefi vardır. Pedagojik bir yöntem izleyen Hacı Bektaş Velî, bu eserinde insanın yaratılışını, güçlü nitelikleriyle birlikte zayıf yanlarını, şeytan ve nefsin oyunlarını, Allâh'ın varlığının delillerini, îmânın gücünü ve Allâh'ın yardımını, Allah sevgisini, tövbe ve arınmanın önemini, gönül ve kalbin özelliklerini, dünyanın geçiciliğini,

7 Bk. *age*, s. 45.

8 Bk. *age*, s. 153.

9 Haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Ali Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.

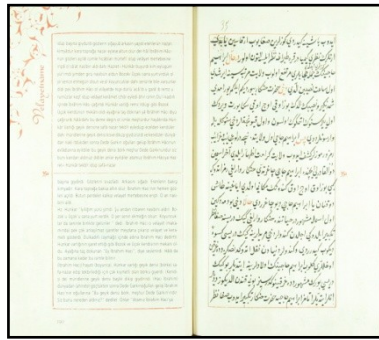
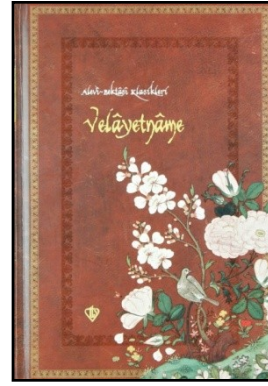
evrenin yaratılış ve mükemmelliğini Kur'an âyetlerine atıflar yaparak anlatmaktadır. Allâh'ın söylediği dile getirilen şu cümleler *Makâlât*'ta dikkat çeken ifadelerdendir:

“Dünyada her neyi yarattımsa sizlere (insanlara) verdim. Gökler örtünüz, yerler döşeginiz, melekler hizmetçiniz, kirâmen kâtibîn yazıcınız, Kâbe kıbleniz, Kur'an inandığınız, Muhammed(s) şefaatçiniz, Âdem atanız, Havvâ ananız...”¹⁰

Özet olarak *Makâlât*, İslâm Dini'nin Anadolu'da yaşayan müslim ve gayr-i müslimlere anlayabilecekleri bir yöntem ve üslupla açıklanmasıdır.

3. Velâyetnâme¹¹

Firdevsî tarafından yazılan *Velâyetnâme*'de Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevî hayatı anlatılmaktadır. Doğumu ve Ehl-i Beyt'e dayanan soy ağacıyla birlikte, Lokman-ı Perende'nin rehberliğinde yetişmesi, “Hünkâr” ve “Hacı” lakaplarını alması menâkıb kitaplarına özgü bir üslupla dile getirilmektedir. Eserde anlatıldığına göre o, Horasan Erenleri'ne velâyetine dair nişan gösteren, susam yaprağı ve darı harmanı üzerinde namâz kılan bir velîdir.¹² Hz. Ali'nin mübarek elinin ayasında bulunan güzel, yeşil, nûranî ben, bir işaret olarak Hacı Bektaş Velî'nin avucunda da

bulunmaktadır.¹³ Bu yeşil ben onun “seyyid”liğinin de göstergesidir. Çeşitli kerâmetler gösterip, Bedehşan'ı fethederek Hoca Ahmet Yesevî'nin sevgi ve iltifâtına mazhar olan ve onun işaretiyle Anadolu'ya gelen Hünkâr, dergâhını Sulucakarahöyük'te kurarak halkı irşâd etmeye başlar. Yetmiş iki millete lütuf ve keremle muamele eder, kötülük edene ih-sanda (bağışta) bulunur. Hıristiyan ruhban-

10 Bk. *age*, ss. 109-110.

11 Haz.: Hamiye Duran, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008.

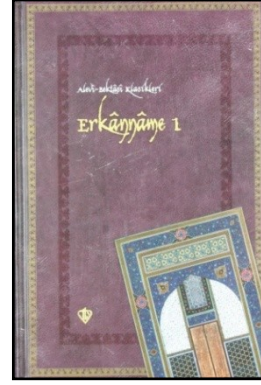
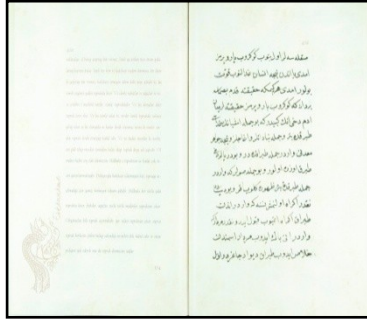
12 Bk. *age*, s. 90.

13 Bk. *age*, s. 89.

lara; Allâh'ın bir, Hz. Muhammed'in Rasûl olduğunu ikrâr ettirir. Anadolu coğrafyasına obalar, oymaklar halinde gelen Türklerin arasında birlik ve dirliğin mimarı olur. Tapduk Emre'ye nişan gösterip, İbrahim Hacı'ya nazar ederken, Osman Gâzî'ye ebed-müddet bir devlet kurması için duâ eder. Anadolu'nun fetih ve gazâ sembollerinden birisi olan Seyyid Battal Gâzî'nin mezarını her yıl ziyaret eder. *Velâyetnâme*'de anlatıldığına göre; Hızır Nebî ile bir araya gelen,¹⁴ gayb erenleriyle sohbet eden Hacı Bektaş Velî¹⁵ Mevlâna Celâleddin Rûmî ve Ahî Evran Velî ile görüşerek tasavvufî meşrepler arasındaki rûh ve gönül birliğine de dikkat çeker. Hünkâr hem velî, hem de mürşiddir. Yetiştirdiği halîfelerini çeşitli vilâyetlere göndererek, irşâd göreviyle görevlendirir.¹⁶ Bu eserde Hacı Bektaş Velî'nin menkıbevî hayatı eşliğinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması süreci anlatılmaktadır.

4. Erkânâme 1¹⁷

Alevî-Bektâşî geleneğinin sürdürülebilir ve uygulanabilir olmasında *erkân* kitaplarının olmazsa olmaz bir önemi bulunmaktadır. Tarikat erkânı yürütülürken başvuru kaynağı olan bu eserler, tekke ve dergâhların kütüphanelerinde bulunan temel kaynaklardır. Dört adet *Erkân Risâlesi*'nin çevirisini ihtiva eden *Erkânâme 1* adlı eser, Bektâşîliğin yazılı kurallarını dile getirmektedir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye nasîhatıyla başlayan ilk risâlede tâliblik ve müridliğin

âdâb/erkânı, sûfîlik, sohbet, evliyânın on iki buyruğu gibi konulara yer verilmiştir. İkinci risâlede müsâhiblik, üç sünnet yedi farz ile birlikte çeşitli duâ ve menkîbeler söz konusu edilmektedir. Üçüncü risâlede tarîkata girme usûlü, tarîkatın on iki anlamı ve tarîkatla ilgili yirmi sekiz soru ve cevap bulunmaktadır. Dördüncü risâle *Şeyh Safî*

14 Bk. *age*, s. 193.

15 Bk. *age*, s. 298.

16 Bk. *age*, s. 554.

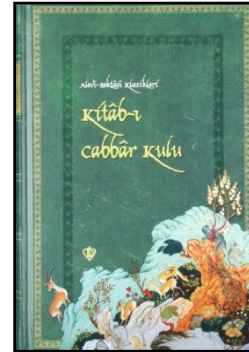
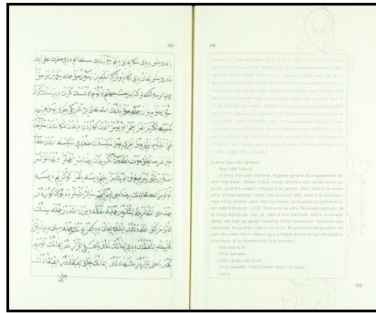
17 Haz.: Doğan Kaplan, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.

*Menâkıbı'*dır. Bu eser farklı bir *Şeyh Safî Buyruğu* niteliğindedir. İmâm Ca'fer-i Sâdık'la Hz. Ali arasında geçen diyaloglar vasıtasıyla tâlib ve müsâhib ilişkisi öğretim konusu yapılmaktadır. Dört kapı kırk makâmın da işlendiği *Erkânâme 1*'de nefsin mertebeleri, cömertlik, sabır, tevekkül, rızâ, şükür, zikir, terk, gibi inanç, ahlâk ve tasavvufla ilgili terimlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Çok sayıda âyet ve hadîse atıf yapıldığı görülen eserdeki şu sözler tasavvufun sevgi ve hoşgörü anlayışını yansıtmaktadır:

“Şimdi hakikat ehli olan sûfi de, hem kendini hem de ona gelen kişiyi aynı toprak gibi kötü huylardan temizlemelidir. Görmüyor musun, her türlü pisliği toprağa atarlar, her türlü eziyeti toprağa çektirirler de incinmez, her türlü günah toprak üzerinde işlenir de açığa çıkarmaz? Hayvan pisliğini toprağa atarlar, gübre olur ve toprağı güçlendirir, ekini bolluşturur. İşte hakikat ehli de toprak gibidir. Küfrü îmâna, çirkinini güzele çevirir, şüpheliden uzak durur. Toprak gibi sakindir, gönül tarlasına bırakılan ne olursa olsun küfrü gider yerine muhabbet gelir.”¹⁸

5. Kitâb-ı Cabbâr Kulu¹⁹

16. yüzyılda yaşayan bir Bektâşî dervişi olan Cabbâr Kulu tarafından kaleme alınan bu eser, bir *erkân* kitabı formundadır. Eserin ilk bölümlerinde dört kapı kırk makâmın açıklanması, meşâyih ahvâlinde bahsedilmesi ve halvetin şartlarının sayılması, dervişin kuşak, hırka ve tâcı hakkında bilgiler verilmesi *erkân* kitaplarının genel karakteristiklerindedir. Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Cabbâr Kulu arasında geçen konuşmalar kitaba pe-

dagogik bir nitelik kazandırmıştır. Etkili metafor ve benzetmelerle okuyucuyu sürükleyen *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*'nda inanç, ibâdet ve ahlâk konularının yanısıra harâm-helâl gibi kavramlar da etkileyici bir üslupla anlatılmaktadır. Yemişlerden, bulutlardan, taştan, topraktan, direktten, davulcudan, bül-bülден, coşkun akan sulardan örnekler veri-

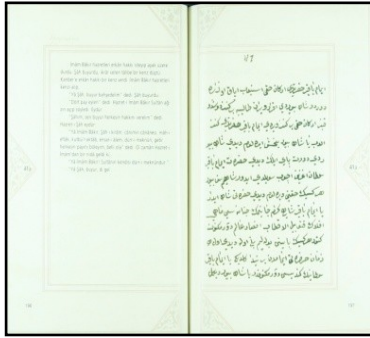
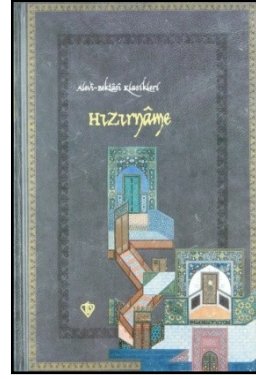
18 Bk. *age*, ss. 177-178.

19 Haz.: Osman Eğri, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2007.

lerek, dinî/tasavvufî kavramları eseri okuyanların yaşadığı coğrafyada bulunan eşyâ ile eşleştirme yöntemi benimsenmiştir. Dervişin, velîliğe kadar giden tasavvuf yolunda hangi zorluklarla karşılaşabileceği, nefsin ve şeytanın hîleleriyle nasıl başa çıkabileceği, keşif, kerâmet ve fetih perdelerinin nasıl labileceği gibi konular basit ve anlaşılır bir dille açıklanmaktadır. Bu çalışmada bir Alevî dedesi olan Eyüp Öztürk'la birlikte toplam üç Alevî kaynak kişiden alınan nüshalar karşılaştırılarak, aralarındaki farklılıklara da değinilmektedir.

6. Hızırnâme²⁰

Alevî-Bektâşî geleneğinde Hızır Peygamber'in İlyas Peygamber'le birlikte önemli bir yeri bulunmaktadır. Hızır ve İlyas'ın birlikte telaffuzunun zaman içerisinde dilimize kazandırdığı Hıdırellez, özellikle Alevî câmiada her yıl 6 Mayıs'ta kutlanan dinî nitelikli bir günün adı olmuştur. *Hızırnâme* muhtevâsı itibarıyla *Buyruk*'lara benzemektedir. İçerisinde *İmâm Ca'fer* ve *Şeyh Safî Buyrukları*'na paralellik gösteren konu ve kavramlar bulunmaktadır. Dört kapı kırk makâm, müsâhiblik, mürebbîlik, ikrâr vermek, erkân, on iki imâm, on yedi kemerbest, dâra durmak, tecellâ ve tevellâ eserde yer verilen Alevî-Bektâşî geleneğinin kendine özgü ritüelleridir. Bölüm aralarında çok sayıda duâ, tercemân ve gülbank geçmektedir. Nazım ve nesir arasında bir dilin kullanıldığı *Hızırnâme*'deki şu cümleler eserin konusunu ve üslubunu iyi yansıtmaktadır:

“Aşk âteşinde pişmeyen, dergâh-ı Hakk’a ulaşmayan, seyrinde hâtıra düşmeyen, ak pınardan su içmeyen kul değildir. Sultânım el verip etek tutmayan, evliyânın sırrına yetmeyen, Şâh aşkına tel atmayan, kul değildir.”²¹ Tâlibin aslı koyundur, koyunun aslı Hakk’a boyundur. Birlik meydânına varınca günahının odunu söyündür. Teslim olup yata. Rızâ ehli hakkını tuta. Üstâd elçilere kata. Senin derdin beni aldı âha, âh kılanların günahı ya-

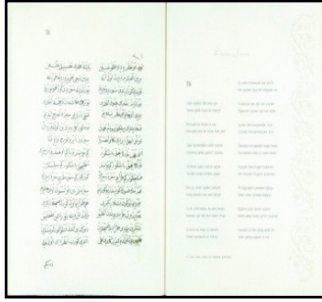
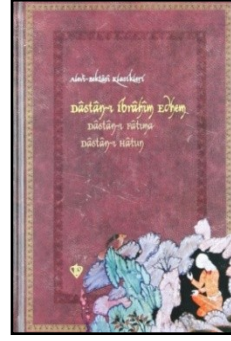
20 Haz.: Baki Yaşa Altınok, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.

21 Bk. *ağf.*, s. 48.

zılmıştır Şâh'a, Hocam dergâha, Ulu Pâdişâh'a yoldur dürr-i meknûn."²²

7. Dâstân-ı İbrahim Edhem, Dâstân-ı Fâtıma, Dâstân-ı Hâtun²³

Bu eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümün konusu İbrâhim Edhem, Alevî ve Sünnî geleneklerinin ortaklaşa sembolleştirdikleri bir isimdir. Horasan pâdişâhı iken Hakk aşkından dolayı tâcı ve tahtı terk ettiği anlatılarak dervişlere dünyanın geçiciliği mesajı verilmektedir. İkinci bölümdeki *Dâstân-ı Fâtıma* ise Ehl-i Bey't'i sevenlerin, *mak-tel* ve *mersiyeler* kadar önem verdikleri, nesilden nesle aktardıkları manzûm bir dstandır. Hakk'a yürümüş olan babası Hz. Muhammed'e kavuşacağı haberini alan Hz. Fâtıma'nın Cennet gençlerinin efendileri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le yaptığı konuşma yürekleri dağlayan izler bırakmaktadır. Mu-

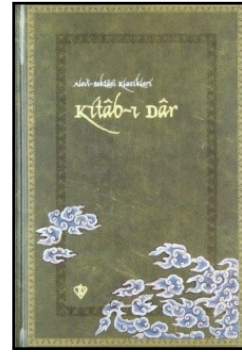

harrem aylarında Kerbelâ fâciasının anlatıldığı *Maktel-i Hüseyin*'leri okuyarak, Hz. Hüseyin aşkına gözyaşı dökmeye alışkın olan Alevî toplumu, ayrılık acısıyla evlatlarının saçlarını yıkararak tarayan ve gözlerini sürmeleyen Hz. Fâtıma'nın yaşadıklarını dinleyince gözyaşlarına hakim olamaz. Eserde bir Peygamber kızı, bir anne ve bir eş olarak Hz. Fâtıma'yı anlatan beyitler bulunmaktadır. *Dâstân-ı Hâtun* adlı eserde

de Kâ'be yakınlarında oturan velî bir hâtunun menkîbesi anlatılmaktadır. Bu iki eserle sanki Anadolu'da yaşayan çilekeş, vefâkâr, fedâkâr ve gönlü temiz Fadime anaların tasvîri yapılmaktadır.

8. Kitâb-ı Dâr²⁴

Herhangi bir Alevî-Bektâşî tâlibi suç işlediğinde, meydan odasına çağırılarak sorgulanır. Gerekirse cezâ verilir. Cezâ verme işine, *dâra çekmek* adı verilir. Hakk'a yürüyen bir tâlibin yedisi veya kırkında da *dârdan indirme* erkânı

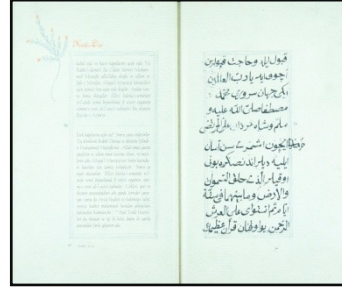

22 Bk. *age*, s. 51.

23 Haz.: Mahfuz Söylemez, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.

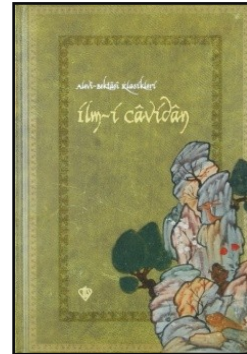
24 Haz.: Osman Eğri, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2007.

yapılmaktadır. *Kitâb-ı Dâr'* da dâr erkânı ayrıntılı bir şekilde anlatılarak, Durmuş Topal Baba nüshası esas alınmış, üç adet el yazması dâr duâsı karşılaştırılmıştır. Bu eser aynı zamanda Alevî-Bektâşî geleneği hakkında teolojik bilgiler de vermektedir. *Besmele* ve bir Kur'an âyetiyle başlayan duâda, Hz. Muhammed Mustafâ ve Aliyyü'l-Murtazâ hürmeti için Hakk'a yürüyen kişinin af ve mağfireti istenmektedir. Yaklaşık olarak kırk dakika süren dâr duâsında Allâh'ın ism-i şerîfleri, Kur'an-ı Kerîm, Peygamberler, melekler, Ehl-i Beyt ve on iki imâmlar, şehitler, velîler, pîrlar, âşıklar hürmeti için sürekli olarak merhûmun kabrinin Cennetü'l-Me'vâ, suâlinin âsân (kolay) olması, azâbı var ise affedilmesi, cümle günâhlarını bağışlanması, rahmet ve mağfiret üzere ise, rahmet ve mağfiretin artması için münâcat edilmektedir. Her duâ cümlesinden sonra "Allah Allah" denilerek, Hak Teâlâ'dan isteklerin kabulü dilenmektedir.

9. İlm-i Câvidân²⁵

Âşık Virânî yedi büyük Alevî-Bektâşî ozanından birisidir. Değiş, nefes ve düvâz-imâmları cemlerde okunur. *İlm-i Câvidân* adlı eseri de Anadolu'da çok sayıda nüshası bulunan ve çok okunan kitaplardandır. Bu çalışmada Turan Saltık Dede'nin özel koleksiyonunda bulunan nüshayla, Mehmed Dede Tekkeköy nüshası karşılaştırılmıştır. Eserinde referans gösterdiği âyet ve hadîslere bakılacak olursa, Virânî Baba'nın ciddi bir

eğitimden geçtiği anlaşılmaktadır. Fâtîha Sûresi'nin tefsiri, Ehl-i Beyt sevgisi, dört kapı kırk makâm, insanın yaratılış hikmeti, insan-ı kâmil, güzel ahlâk, tâ c, post, hırkanın anlamı ve *Besmele*'nin önemi *İlm-i Câvidân*'da işlenen konular arasındadır. Virânî Baba Hak-Muhammed-Ali âşığıdır ve eserinde de üze-

25 Haz.: Osman Eğri, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008.

rinde en çok durduğu konu; onlara duyulması gereken sevgi ve bağlılıktır. Aşağıdaki satırlar onun bu sevgiye ne kadar değer verdiğini göstermektedir: “Mürşide ırmeyen, Hakk’ı bilmemiştir ve Hakk’ı bilmeyen, Muhammed ve Alî’yi bilmemiştir ve Muhammed ve Alî’yi bilmeyen mühliddir.”²⁶ Hz. Alî’den naklen; “Şerîat bir sudur. Evvel şerîat suyundan yunmayan, müslüman olmaz. Tarîkat bir ateştir. Ol ateşte yanmayan pişmez ve puhte (olgun) olmaz. Ammâ ma’rifet, bir yeldir. Esmeyince, sular akmaz ve od yanmaz ve çiylik pişmez.”²⁷ sözüne dikkat çeken Virânî, dört kapıyı açıklayan çok sayıda delil ve işaret sıralamaktadır.

Sonuç

Alevî-Bektâşî geleneğinin el yazması eserlerini yayımlamayı amaçlayan bu proje çerçevesinde şu ana kadar kütüphane raflarına giren kitaplar, yola ait özgün eserlerdir. Alevî-Bektâşî terminolojisini, anlayışını, âdâb ve erkânını büyük ölçüde yansıtmaktadırlar. Bundan sonra yayımlanması planlanan 8 (sekiz) adet yazmanın da gün ışığına çıkartılmasıyla birlikte, bu alanda duyulan bilimsel yayın ihtiyacı bir ölçüde karşılanmış olacaktır. Hitit Üniversitesi bünyesinde açılmış olan Hacı Bektaş Velî Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin dijital arşivine literatürde adı dahi geçmeyen eserlerin de içerisinde bulunduğu 180 (yüz seksen) adet Alevî-Bektâşî el yazmasının aktarıldığı düşünülecek olursa, ileride daha çok sayıda yazılı eserin basılı hale geleceği tahmin edilebilir. Bugüne kadar yayımlanmış olan Alevî-Bektâşî Klasikleri Hacı Bektaş Velî’yi, yol ve erkânı tanımak isteyenlere zengin bir koleksiyon sunmaktadır.

Hacı Bektaş Velî’nin *Besmele Tefsîri* ve *Makâlât* adlı eserlerini okuyan bir kişi Hünkâr’ın fikir ve görüşleri hakkında doğrudan bilgi sahibi olabilmektedir. *Velâyetnâme*’yi de okuyarak, Hacı Bektaş Velî’nin fikirleriyle, menkıbevî yaşamı arasında paralellikler kurma imkânı yakalamaktadır. Alevîliğin-Bektâşîliğin dinî/tasavvufî görünümü, yapısı hakkında araştırma yapan bir kişi *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, *Kitâb-ı Dâr*, *Hızırnâme*, *Erkânâme 1* adındaki yayınları okuduğunda, önemli bir bilgi birikimine ulaşmış olacaktır. Geleneğin eğitim-öğretim anlayışı, ilkelerini öğretim yöntemlerini, geleneğe ait sembol ve motifleri, metaforları tanımak isteyenler için bu eserler yazılı belgeler niteliğindedir. *İlm-i Câvidân* ve *Dâstân-ı İbrahim Edhem*, *Dâstân-ı Fâtıma*, *Dâstân-ı Hâtun* Alevîlik-

26 Bk. *age*, s. 65.

27 Bk. *age*, s. 141.

Bektâşîliğin tasavvufî neşvesini, aşk ve heyecanını, edebiyâtını, hikemiyâtını yansıtmaktadır. Kâdirşinâs dede ve babalarımızın himmeti, alanında uzman bilim insanlarımızın gayreti sonucu iki kapak arasına giren ve bundan sonraki nesillere daha sağlıklı şartlarda aktarılmış olan bu eserler üzerlerinde çalışmalar yapacak ilâhiyatçı, edebiyatçı, tarihçi, sosyolog ve antropologları beklemektedir.

Son söz olarak yoğun emekle gerçekleştirilen bu çalışmalara kurumsal bir kimlik kazandırılması oldukça önemlidir. Bu amaçla Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin açılması konusunda büyük emekleri geçen başta rektörümüz Prof. Dr. Serdar Kılıçkaplan olmak üzere, dekanımız Prof. Dr. Ferhat Koca'ya, klasikleri yayımlayan Türkiye Diyanet Vakfı'na ve tüm emeği geçenlere teşekkürü bir borç bilirim.